

KOSZORÚ.

Megjelenik hetenkint
vasárnap.
Szerkesztő szállása.
bár a dolgozók, előfizetők
pénzek, reklamációk is
küldhetők: Üllői-út és 3
pálya-utca sarkán, 11. sz.

SZÉPIRODALMI
S ÁLTALÁNOS MIVELTSÉG TERJESZTŐ
HETILAP.

Kiőfizetés; egész évre
12 frt, félre 6 frt.
Előfizetést elfogad s a lap
szétküldését is kezeli Emlék
Gyönyör kiadó-hivatala:
Barátok-terc 7. sz.

MÁSODIK FÉLÉV.

DECEMBER 20. 1883.

25. SZÁM

GVADÁNYI JÓZSEF.

Nem tudom, szerencse-e nagyobb, vagy költői érdem, ha valamely költőnek sikerül a képzelet világából oly alakot idézni elő, mely a nép minden osztályában ismerőssé válva, mintegy az élők, a járó-
kelők közé vegyül, idő folytán a nemzeti monda hagyományos alakjaihoz csatlakozik, s az együgyűbbek előtt mint valóságos élő személynek marad fön emlékezete. Tagadhatlan, hogy szerencsés körülmények nagyon elősegítik a költőt, ugyannyira, hogy olykor csekélyebb tehetségnek jut a palma, míg a nagyobbbat feledés borítja el; de miután e szerencsés körülmények malsztja sem minden egykorúra terjed ki, sőt inkább nagyon ritkának jut oly mértékben, hogy teremtett alakjai mintegy a nép-mythológiába vétessenek föl: ugy hiszem, a pusztá véletlenén, a szerencsén kívül, jó rész valami derékség rovására tudandó, több vagy kevesebb a szerint, a mint a mű későbbi korok bírálatát kiállja; de mindenesetre költői érdem, melynek ter-mészetét vizsgálni méltó is, érdekes is.

Gvadányi nem mondható nagy költőnek, némely műveiben költőnek is alig. Ha pedig a csint, izlést (s a mit közönségesen annak neveznek), a felruházást, a versbeli előadás bájait nézzük, mögötte marad saját kora költészeti haladásának is. 1787-ben lépén föl, s attólfogva szinte a század végeig dúdolván olykor vizenyős, olykor pusztán okoskodó vagy leiró és historizáló ritmusait, ugy látszik, nincs szerepe ama fejlődési nagy mozgalomban, mely egyfe-

lől Bessenyeivel francia minták után indulva, már-már Péczely-ig haladt; másfelől Baróti-Szabó s a classicusok nyomain az ódaköltő Virághoz emelkedett; míg a harmadik fészekből, Ráday Gedeon úttörő kísérletei óta, már egy Kazinczy emelgette szárnyait; sőt épen az az irány is, melyhez maga Gvadányi számitható — a Gyöngyösi iskola — egy Csokonaiban kezdte megtisztulni. Ugy látszik, mondom, az öreg „lovag generalis“ szakolczai magányában elmaradt mindezekről, bőven ontva négy (utóbb két) rimű verseinek iszapos áráját, koczogó rímeit, melyek feltalálását nagy érdeműl rőtta magának, de melyekben s általánfogva a külső poesisban fölül nem multa, el sem érte Gyöngyösit „a kihez fogható magyar poétát, szerinte, még nem szült anyja e világra.“ De ez elmaradás csak látszó, inkább külsőségre vonatkozik: Gvadányinak olyasmi sikerült, a mi egynek sem haladottabb kortársai, egynek sem összes magyar elődei közül: *csupa képzeletből egy pár alakot teremteni*, mely, mint kicsinynek nagynak ismerőse, nemzedékről nemzedékre fenmaradjon.

E két alak, *nem szükség* mondanom: a Peleskei Notárius, s a talán még népszerűbb huszár kalandor, Rontó Pál.

Ha e műveket a kritika mostani szemüvegén tekintjük, bizonyára se a feltalálást, se az alakítást, se a jellemzést nem találjuk affélének, mi a költői szüleményt már bölcséjében halhatlanságra jegyzi el. Bizonyára távolról sem mérkőzhetnek a géniusz oly-

neműi teremtetett alakjaival, mint egy Don Quixote, egy Gil Blas, vagy akár Tom Jones, s tisztelendő Adams pap Fieldingnél. Mindazáltal, ha bár szűkebb körben, ép úgy élnek mint amazok, épen úgy bevették magukat a nemzeti phantasiába, honnan nem egyhamar fognak elenyészni, kivált ha időről-időre találkozik újabb elmetehetség, mely a meglevő alakot a közfejlődés igényei szerint újra öltözteti, miként ez nemrég a Notáriussal szerencsésen történt. Ily mértéke a hatásnak mindenestre valami, még akkor is, ha jó részét külső viszonyoknak, szerencsés véletlennek, vagy mint egyik jeles műbiránk szokta kifejezni magát „az idő árjának“ tudók be.

Első, mit e nagy népszerűség kimagyarázására, mint szerencsés mellék körülményt felhozhatni, az olvasó közönség fejletlen állapota. Könnyű volt, mondhatná valaki, e pár alakot összeütni Gvadányinak, oly közönség számára, mely nem törődött az alakítással, nem is tudott hozzá; melynek primitív képzelete, egykét vonásból, ép úgy kiegészíté a költő hiányos vázait, mint a mily könnyen megteremti a gyermek eleven képzelme egy vesszőből — a paripát. Van benne valami. Gvadányi nem csak az egyénítésig nem jutott el; olykor még a typusból is kiesik. Notáriusa majd tanult ember, majd tudakosságban nevetséges; egyszer józan felfogással a költő véleménye tolmácsa, mászor bohócza ferdeségeiben. S e kettőség, hogy t. i. okos és balga ember egyszersmind, nincs a jellemben összeforrasztva oly módon, mint például a Cervantes nagyhirű lovagjánál, ki csak arra nézve bolond, a mi rögeszméjét érinti, egyébkint okos ember lévén. Csupán egyet hozok fel. A notárius egyben-másban tanult, olvasott, gondolkozó férfiú volna, ki osztályából értelmisége által kiemelkedik, habár az újabb kortól, a nagy világtól, el van maradva. A mellett igaz ember, egyenes szívű, hivatalában buzgó, a falu ügyei jól folytatásában büszkeségét helyező. Hogy illik tehát szájába végrendeletének az a cynicus helye, midőn dicsekszik, hogy bibliothékája csak 50 kalendáriumból áll, melyekbe igazat nem iga-

zat beírkált, még hozzá is *toldott*, a falusi notáriusok: „hogya jegyzésimet gyakran olvasgatják, a tudatlan népet ők megvakíthatják, a portiót rájuk duplán felvethetik, és így ennek felét szintén eltehetik.“ Gvadányi itten, hogy az osztályt gúnyolhassa, a becsületes notáriusok típusát a semmirekellők típusává alacsonyítja le.

A magán könyvtárak „50 kalendáriumos“ állapota, azaz mulattató magyar könyvek ritkasága, szintén előmozdíthatá Gvadányi népszerűségét, oly közönségnél, mely a magyaron (s legfőlebb latinon) kívül más nyelvben járatlan vala. Minden idő és minden néposztály meghozza bizonyos számmal a költői fogékonyságú elméket; fejletlen állapotban a mesék, énekek, — később, az olvasás, nyomtatott művek terjedtével, a historiák, kalandos elbeszélések stb. publicumát. Ha már e számmal a létező s hozzáférhető könyvek mennyisége nincs arányban, megessik, hogy az egy-két előkapható munka addig vándorol kézzől kézre, házról házra, míg érdemén kívül is népszerűvé kell válnia. Ilyforma állapot is tehető fel, kivált a Notárius megjelentekor. Az előbbi két század irodalmi hagyománya részint elhallódott, részint elavult. A XVIII-ik kevés újat hozta egész addig elő. Akkor, valamint később is, az irodalmi újjászületés csupán a választott elmék körében folyt, nem hatva ki nemcsak a tulajdon értelemben vett népre, hanem a jobbmódúak s tanultabbak nagy tömegére sem. A francia iskola még kaviár volt ennek; a latin iskola formáitól, nyelvtől visszaborzadt. Azon néhány könyvet koptatta hát, mely leginkább megfelelt izlésének, mert mintegy a XVII század költészetének folytatása vala, s a megszokottság kényelmével kínálkozott. Az *egyikönyv* publicum legháládatosabb. Azaz, oly közönség, mely kevés könyvet újra meg újra olvas, népszerűbbé teszi az író, mint az, melynek van módja válogatni s kapkodva olvasni. Ez a másik szerencsés véletlen, melynek részt lehet adni költők népszerűsége megalapításában.

Azt is lehetne mondani, hogy műveiben az érdem inkább a tárgyé, mint a köl-

tőle. Választott tárgyai oly közel érintik a magyar nép-életet, alakjai annyira ismerős körből vannak szedve, hogy már ez által bizonyosan tetszeniök kellett. Mellőzve, hogy a tárgy választás már költői érdem, alább e pontra még visszatérünk.

Vége az „idő áramlása“ szintén a külső tényezőkhöz tartozik. Gvadányi, a nyomás által, melyet a 80-as évek a nemzeti szellemre gyakoroltak, megtörve találta Notáriusa utját, egy oly satiráét, mely főleg az idegen ruházat ellen irányúl.

De mindez elégtelen költőnk alakjai népszerűségét igazolni.

A közönség fejletlen állapota nem bizonyítja még, hogy a mit kedvébe fogad és tartósan felölel, az el lehet minden költői becs nélkül. Sőt a művelt fajta közönség hamarabb téved e részben, mint a parlagi józanész. Az izlésnek korszakos ferdeségei már művelt, de félreművelt olvasó közönség átka; mely soha sem érinti a tulajdon értelemben úgynevezett népet, ennek dalait, regéit, költői világát. Elannyira, hogy ha ez utóbbinak valamely költői alkotás tetszik, húzamosan, firól-fira: kell lenni vagy a szerkezetben, vagy a jellemzésben, vagy az előadásban oly talpraesett valaminek, a mi e népszerűséget költőileg is indokolja. Látni fogjuk alább, hogy e részben Gvadányinak is vannak érdemei.

A könyvek ritka voltából merített ok sem elégséges kimagyarázni, miért épen Gvadányi könyvei váltak oly kapóssá. Mert habár eleinte szűk vala is a népszerű mulattató irodalom, mégis volt néhány terméke, s a század vége felé mindinkább szaporodott azok száma. Miért nem szorította háttérbe Gvadányit egy sem? Miért hogy a mindenféle Záton hercegek el nem törlek a Notárius, a két kalandor emlékéit? Miért hogy a középrendnél annyira népszerű „Etelka“ is csak mint pusztán név — minden alak nélkül — maradt fenn, míg amazokkal egyszersmind az alak is benyomult a nemzeti phantasiába? Egy példa itt helyén lesz. Gvadányi könyveivel egy régebbi munka versenyzett a népszerűségben, szinte korunkig: Haller „Hármas Istoriája“ a XVII-ik századból. A ki

ez utóbbi kapóssága főokát a népnél megfigyelte, az tudhatja, hogy kedvességét nem az első részben foglalt Nagy-Sándor-féle kalandoknak, nem is a harmadikban leírt trójai veszedelemnek köszöni, hanem a „Példabeszédek“ czimű középső résznek, mely az úgynevezett „római gesták“ nyomán *formálva keresztedő* elbeszéléseket tartalmaz, s így költői érdekű. Ime a köznép parlag, de józan izlése hogyan találja meg a helyes útát kedvencei választásában.

A mi Gvadányi választását illeti, hogy annyira ismeretes körből vette tárgyait és alakjait: ez ép úgy fordulhat vala ellene is, ha nincs jóra való költői tehetsége érdekessé tenni a mindennapit. A népies phantasia nem a megszokott dolgok elbeszélése, hanem a csodás, kalandos felé hajlik; s az akkori közönség bizonyára nem oly eseményeket várt egy könyvtől, minő egy falusi notárius utazása Budáig és vissza. Érezte költőnk állása e nehézségét a publicummal szemben. A gúnyos mód, a mint e felől nyilatkozik előszavában, művészi öntudatról tanúskodik. „Ezen falusi notáriusnak is — úgymond — a munkája nem mindennek fog tetszeni. Egyike azt fogja előadni, hogy Szathmár vármegyéből Budáig tett utazás nem hosszas. azért is emlékezetre való dolgokat nem igen foglialhat magában, és hogy az útjában történt viszontagságok is mind csekélységek. De ha hosszabb utazások leírásában gyönyörködnek, utasítom őket Magellán és Cook utazások olvasására, ha ez is rövid volna, Columbus és Americus Vespucius utazásokra, vagy pedig scythák, vandalusok, francusok, normannusok, sclavusok vándorlásaira. Ha Jéruszsálembe Jéruszsálemi János királyt fogják kísérni, tudom meg fog Palaestináig az üstökök izzadni . . . Ha mindezek sem tetszenek, már a dologba tovább én sem mehetek: hanem kérdezzék meg azon angyalt, ki Ádám első atyánkat a paradicsomból kikergette: hogy a szegény Ádám merre bújdosott? A harangodi pusztának vagy pedig a latóságnak vette-e útját? — A szegény notárius, mivel Mahommettel a holdvilágon keresztül nem utazott,

hanem csak Budára ment, hosszasb utazását nem írhatta." Mintha mondaná: "Ti kacskaringós historiát vártok tőlem: de tudja Pál, mit kaszál."

Nem találok végre igazságosnak, le tudni valamely költő érdeméből, hogy az "idő árja" segíti; föltéve hogy e külső segítséggel költőietlen módon vissza nem élt. Melyik nagy költő nem egyszer-mind kora teremtménye; s a mint egy részről onnan meríti táplálékát, úgy viszont főérdeme éppen abban áll, hogy kifejezője bir lenni a közhangulatnak, s irányt

jelöl, midőn ez irány még csak homályos sejtelem a sokaságnál. Gvadányi is, ha előkészítve találta utját, ez szerencséje, de nem von le érdeméből; ha pedig, csak részben is, képes vala a közérzületet tolmácsolni, ez becsületére válik költészetének. Én nem tanulmányoztam az 1790-dik évi *magyar divat* történetét, de tekintve, hogy a Notárius 1788 új évre jelent meg, nem csalódom talán, ha a nemzeti visszahatást a magyar öltözet tekintetében főleg a Gvadányi népszerű könyvének tulajdonítom.

(Vége köv.)

M. P.

HALÁSZ LEGÉNY.

Gyöngé szellő rázogatja a holdat —
A szigeten halász legény dalolgat.

Mátkás legény — füttyörészhet vidáman.
Gonosz anyja hej mit forral magában!

"Amott füstöl egy kis kunyhó kéménye. . .
— Édes fiam, hej csak kissé néznél be.

"Az én kedves kis angyalom ott lakik. . .
— Ha benéznél, majd látnál ott valakit.

"Pünkösöd után haza hozlak tégedet. . .
— Faddi ispán addig százszor kinevet.

Halász legény hálója csak elszakad —
Szegény szíve lopózik a fák alatt.

Hej valahol *kioltják a világot!*
Vén boszorkány nevethetsz, de megbánod . . .

Nehéz az éj — sehogy se tud maradni,
Éjfél tájon bekoczogat valaki.

Csak koczogat csendesen az ablakon,
— Ki az? te vagy — gyere, nyitom angyalom.

Csak koczogat egyre az a valaki.
A vén asszony nagy rémülten szalad ki.

Szalad, szalad fia után veszettül,
Tüskén, bokron, árkon, dombon keresztül . . .

A nagy Duna mindig csöndes temető:
Elfér abban sok igaz hű szerető!

Gyöngé szellő most is rázza a holdat:
Halász legény de többé nem dalolgat!

TOLNAI LAJOS.